

РОЛЬ КОНФЛІКТІВ У СУСПІЛЬСТВІ, ЩО ТРАНСФОРМУЄТЬСЯ

Самоорганізаційний підхід до проблеми динаміки складних нелінійних систем із зворотним зв'язком, а соціальні системи належать саме до таких утворень, дозволяє розглядати їх як динамічно стійкі, гомеостатичні утворення. У цьому гомеостазі внутрішнім механізмом формування структур та еволюції (перебудови, добудови, об'єднання, розпаду і т.ін.) складних нелінійних систем є “фундаментальна боротьба” або гра двох протилежних початків. “Один із цих початків, - справедливо відзначають ряд дослідників, – чинник найрізноманітнішої природи, що розсіює, розкидає (дифузія, дисперсія, гідродинаміка і т.ін.). А інший початок – робота джерела”, що створює неоднорідності в суцільному середовищі [1, с. 7], тобто стабілізаційний чинник. Стосовно до соціальних систем найважливішим чинником, який розсіює, на думку автора, є соціальні конфлікти, а утворювальним, стабілізаційним чинником розвитку соціумів є соціальна гармонія. У цьому соціальному гомеостазі гармонія (як утворювальний, стабілізаційний початок) і конфлікт (як дисипативний, руйнівний початок), виступаючи крайніми станами соціальних протиріч, відіграють роль двох своєрідних балансирів, сприятливих для динамічної рівноваги і розвитку суспільства та його суб'єктів. Розвиток соціальних систем можливий перш за все через конфлікти (які з позиції синергетики виникають передусім за рахунок потоку енергії, речовини із зовнішнього середовища, а з позиції діалектики – за рахунок взаємодії внутрішніх взаємовиключаючих сторін, тенденцій розвитку предметів, явищ), але самі по собі конфлікти можливі тільки за наявності гармонії, балансира, що врівноважує дії конфліктів. У протилежному разі системи, які борються, взаємно знищили б одна одну, що в кінцевому підсумку призвело б до абсолютного хаосу, до загибелі людської цивілізації. З іншого боку, повна гармонія без

конфліктів, зіткнень призвела б у результаті до закріплення, застою в суспільному житті, що в свою чергу значило б кінець усякій якісній зміні.

Поєднання самоорганізаційного підходу з теорією соціальних протиріч дозволяє динаміку соціальних систем у перехідний період розуміти як процес, що нерівномірно розвивається в режимі із загостренням, який у свою чергу можна уявити у вигляді трьох взаємопов'язаних етапів. У термінології, прийнятій для запропонованої схеми опису, вони можуть бути визначені як добіфуркаційний, біфуркаційний і післябіфуркаційний. Основним поняттям, що дозволяє диференціювати ці етапи, є рівень їх соціальної ентропії, під якою в такому контексті розуміється міра неупорядкованості (міра конфліктності) соціальної системи. На думку автора, рівень соціальної ентропії системи прямо пропорційний її конфліктному (який розсіює) потенціалу і зворотно пропорційний гармонійному (стабілізаційному) потенціалу, тобто цю залежність можна, якщо дещо спростити й абстрагуватися від реальних соціальних процесів, подати у вигляді відношення: $E = f(K_p/\Gamma_p)$, де E – рівень соціальної ентропії системи; K_p – конфліктний потенціал системи; Γ_p – гармонійний потенціал системи.

На початку першого, добіфуркаційного періоду $E \rightarrow 0$ при Γ_p , що значно перевищує K_p . Це дозволяє гармонійному, стабілізаційному початку локалізувати в хаосі атомізованого соціального простору певну зону і структурувати її. Це – період становлення соціальної системи (соціуму, спільності, групи), який у свою чергу зовсім не виключає високого конфліктного потенціалу між цією соціальною системою та іншими (середовищем). Навпаки, наявність екзогенних конфліктів зменшує ентропію всередині системи, прискорює її структурогенез. По завершенню локалізації і структурогенезу соціальна система існує метастабільно і розвивається відносно повільно. Іншими словами, цей період становить квазістаціонарну стадію, при якій вплив збурення на систему незначний, тому в ній не спостерігається різких якісних змін у структурах.

Однак скільки б не був повільним, еволюційним розвиток системи, у певний тимчасовий інтервал вона досягає стану “зрілості”. На цьому етапі, як доводить концепція самоорганізації, розвиток локалізованих структур стає нестійким до хаотичних флуктуацій на мікрорівні. Ці флуктуації, особливо ті, що виникають у центральній частині структури, здатні “розсинхронізувати” темпи різних соціальних процесів усередині системи, і система починає деградувати, а після цього і розпадатися. Прикладом таких флуктуацій на мікрорівні можуть бути впроваджені у виробництво технічні нововведення, способи організації праці (конвеєрне виробництво), які здатні революціонізувати, “раптово” прискорити темпи економічних процесів, що, за незмінності ритмів та змісту процесів в інших сферах життя суспільства, викликає їх розбалансування, виникнення між ними гострих протиріч, які погрожують завершитися блискавками революції. Особливо небезпечні в цей період будь-які флуктуації у сферах, які безпосередно визначають рівень життя населення і, головне, сприйняття ним свого рівня життя. На це свого часу звернув увагу ще Ф.Бекон, який стверджував, що “в цивільних справах навіть зміни до кращого викликають побоювання заколоту”, адже раптові нововведення в суспільстві - одна з причин заколотів [2].

Якщо протиріччя між різними фрагментами соціальної системи своєчасно не регулюються, а продовжують поглиблюватися, то її структури підходять до порогової зони – біфуркаційного періоду, у якому малі збурення можуть різко зростати, завдяки нелінійному позитивному зворотньому зв'язку. Під впливом цього зв'язку флуктуації починають надшвидко розвиватися в режимі загострення, і система досягає точки біфуркації, у якій ентропія (рівень конфліктності) досягає порогового рівня (G_p стає значно менше K_p при $E \rightarrow \max$), що призводить до руйнування старої системи, створює багатоваріантну можливість її переходу до нового стану. Такі переходи, як відзначає Е. Ласло [3, с.27] можуть бути м'якими, якщо перехід відбувається плавно і безперервно; катастрофічними, якщо він відбувається різко та є результатом зростання атрактивної напруги; “вибуховими”, якщо він спричиняється

факторами раптовими та діючими з розривом безперервності, коли система вихоплюється з одного режиму і вводиться в інший. Саме до такого режиму переходу можна віднести події, що призвели до краху комуністичних режимів у 1989 році у Східній Європі і початку їхньої трансформації важким шляхом посттоталітаризму.

Третій, післябіфуркаційний період розвитку соціальної системи характеризується своєю необоротністю, високим рівнем ентропії, дисипацією, наявністю декількох рівноймовірних сценаріїв розвитку. Той з них, яким реально піде соціальна конструкція, практично не прогнозується і може залежати від випадкових незначних флуктуацій.

Отже, як гармонія (стабілізаційний чинник), так і конфлікт (дисипативний чинник) є невід'ємними складовими соціального життя. І якщо в добіфуркаційний період соціальна ентропія, у зв'язку з домінуванням гармонійних тенденцій у системі, присутня в не небезпечній для існуючого порядку формі, то в біфуркаційний період вона досягає порогового рівня і шляхом деструктивних конфліктів руйнує застарілі структури, а з допомогою конструктивних конфліктів створює передумови для подальшого структурогенезу. Однак такий сценарій розвитку соціальних систем не завжди є фатальним. Соціальні суб'єкти, як правило, мають можливість підтримувати гомеостазис системи шляхом безперервної модернізації політичної, економічної та інших структур суспільства, не допускаючи розбалансування темпів їхнього розвитку і виникнення між ними глибоких протиріч, що дозволяє підтримувати рівень ентропії (конфліктності) у допустимих межах і уникати біфуркаційного вибуху. Така технологія, яка є шляхом попереджуваних реформ і створення дійових механізмів регулювання соціальних протиріч, що гармонізують соціальні стосунки за допомогою консенсусів у світлі пропонованого теоретичного підходу, становить оптимальний варіант розвитку для будь-якої соціальної системи, тому що пряме зіткнення класів, етносів і т.ін. у соціумі неминує втягує його в режим надшвидкого (революційного) розвитку, що закінчується точкою біфуркації.

Екстраполюючи ці міркування і висновки на рівень макро- та мікро- процесів у перехідний період розвитку соціальних систем посттоталітарного типу, можна констатувати, що перехідний період - це просторово-часовий інтервал екстремально-хаотичного розвитку соціуму, у ході якого один його тип організації трансформується в інший за допомогою комплексу деструктивно-конструктивних конфліктів. Тут під соціальним конфліктом розуміємо стан крайнього загострення протиріч у соціальній системі, що виступає засобом їхнього розв'язання і трансформації соціальної системи в новий якісний стан. Іншими словами, конфлікт може розумітися як специфічний катарсис структури соціальної системи, системи комунікації суб'єктів від дисгармонійних тенденцій, стримувальних факторів, які перешкоджають її подальшому розвитку, адаптуванню до різко змінених екзогенних або ендегенних умов, і які, як правило, не можуть бути усунені з гармонійного (рівноважного, статичного) стану системи. Такі деструктивно-конструктивні конфлікти є закономірними соціальними явищами, які відбивають у своїй сутності процес переходу кількісних змін у структурі соціуму, у системі комунікації в якісні по досягненню певного для цієї структури, системи порогового рівня, що визначається ентропійною стійкістю соціальної структури для внутрішнього чи зовнішнього тиску або граничним співвідношенням потенціалів суб'єктів соціуму, які взаємодіють.

Література

1. Князева Е.Н., Курдюмов С.П. Синергетика как новое мировидение: диалог с Пригожиным / Е. Н. Князева, С. П. Курдюмов // Вопросы философии. – 1992. -№ 12. – С.3-20.
2. Бэкон Ф. Сочинения: Пер. с англ.: В 2-х т./ АН СССР. Инст. философии / Ф. Бэкон. – М.: Мысль, 1971-1972. - Т.2.-С.405, 382.
3. Ласло Е. Рождение слова - науки - эпохи / Е. Ласло // Полис. – 1993. - № 2. – С.25-30.

